

פועלו של מרן הראי"ה בנושאי כשרות

הרב צבי בן ראובן, אביב קייזלר

רבות נכתב על מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, רבה הראשי האשכנזי הראשון של ארץ ישראל, ומייסדיה של הרבנות הראשית לישראל. מרן הראי"ה זצ"ל ידוע ביחסו החיובי לכוני האומה והלאום, אף בתקופת העלייה השנייה שחלק גדול מבניה התאפיינו בפריקת עול תורה ומצוות רח"ל. יחסו זה נבע מתוך מבטו הפנימי שראה במעשיהם של בני העלייה השנייה ובני העליות שאחריה, מהלך אלוקי שבו גואל ה' יתברך את עמו ישראל.

עם זאת, מרן הראי"ה זצ"ל, מתוך יראת השמיים העצומה שלו, לא קיבל מעולם שום מעשה של יהודי בניגוד לתורה ולמצוות. להפך – ישנם מקורות רבים שבהם מוחה מרן הראי"ה זצ"ל בתוקף על כל שינוי קטן, אפילו במנהגי ישראל שאינם הלכה. כמו כן הוא מצביע על כך שכל הכוח של האומה שלנו ייתכן רק אם תורת ישראל תישמר ותתחזקנה חומות הדת.

ביטוי ליחסו הנחרץ והבלתי מתפשר של מרן הראי"ה זצ"ל כנגד כל תופעה של עזיבת התורה אפשר לראות באחד ממכתביו לתנועת המזרחי, שבו הוא מברר את היחס הנכון לציונות ולתופעות הלוואי שלה:

"...ואנו כל שלמי אמוני ישראל יודעים אנו ברור, שרק באיכות הקישור הנאמן של האומה בכללה עם תורת-חיים שלנו, תורת ד' תמימה, תלויה היא הצלחת הציוניות והתגברות כחה מיד ולדורות, **ובעזיבתה-של-תורה אין תוחלת ותקוה, וכל פרח מוכרח להיות כמק וכל שורש כאבק...**

...הציוניות בתור ציוניות היא חייבת לדאוג בעד נשמתה של האומה שתפריח ולא תבול, והנשמה הלאומית חיה תלויים הם בכל התורה כולה, וביחוד ביסודות היותר עיקריים כמו: חנוך הבנים ברוח-אמונים ישראלי, שמירת השבת וקדושתו, תחיית שכנית-הקודש של הנשמה היתירה הנותנת עז ותעצומות לעם, **מאכלות כשרות, השומרות את המזג הישראלי על מכוננו, המתכנות את רוחו במשקל המכוון להיות קשור ברוחו ובכל חפץ-חיו לעם קדושו...**"¹

1. אגרות הראיה, כרך ב', תצז.

כמו כן ידועה הפסקה דלהלן, המבטאת בצורה מדויקת מאוד את גישתו של הרב כלפי המורכבות שבנפשות הפועלות בתהליך הגאולה –

"האהבה הגדולה, שאנחנו אוהבים את אומתנו, **לא תסמא את עינינו מלבקר את כל מומיה**, אבל הננו מוצאים את עצמיותה, גם אחרי הבקורת היותר חפשית, נקיה מכל מום. **כולך יפה רעיתי ומום אין בך**".²

כחלק משלילת הגישה ה'פשרנית' ח"ו שמיוחסת לעיתים ע"י גורמים כאלה ואחרים למרן הראי"ה זצ"ל – רצינו ב'כושרות', בתור מכון הלכתי העוסק בהגברת המודעות לכשרות, לעסוק ביחסו של הראי"ה לנושא הכשרות במובן הפשוט ביותר של חיזוקה המעשי בכל מקום שבו הייתה לו אפשרות לעשות זאת.

להלן נסקור **מעט מזעיר** מהמקרים שבהם לחם מרן הראי"ה זצ"ל ללא פשרות בנושאים שונים בהלכה בכלל ובכשרות בפרט:

1. אכיפת הכשרות

בחודש שבט תר"ע (1910), החליט ועד הכשרות בחדרה לשלול כשרות מאחד מתושבי המושבה שעסק ככל הנראה בממכר בשר או מוצרים אחרים המצריכים כשרות.

אדם זה בא לפני מרן הראי"ה זצ"ל בטענה שהוא נקי מאשמה. הרב אומנם מקבל את דרישתו לביורור נוסף ומעמיק יותר, אך בד בבד ניכר שהוא מחזק מאוד את עצם העובדה שיש מי שעומד על ענייני הכשרות ואף עוסק באכיפתם³:

"...והנה בעיקר הענין אני שמח מאד, שנתן ד' ברוחכם הטהור, לעמוד בפרץ בענין הכשרות, ולגזור הדבר. אשרי חלקכם. כן יחזק השי"ת את לבבכם הטהור, בדרכי הדת והיהדות, ותהיו לשם ולתפארת על אדמת הקודש, ותראו בישועת ד' את עמו על חבל נחלתו במהרה בימינו".

הרב מורה במכתבו לוועד הכשרות של חדרה שישלחו אנשים לצורך בירור מעמיק של כשרותו של אותו אדם (באיגרת שלאחר מכן [רס"ח] הוא אף כותב שכשם שיש להקפיד על הכשרות, כך יש להקפיד "שלא יהי' אחד מאחינו נרדף, אם יבורר הדבר שאין עול בכפיו"). לאחר מכן הוא חוזר ומשבח אותם על עצם החזקת הכשרות במקומם –

"הנני כופל לכם, חביבי, את ברכתי על ההחזקכם בתורת ד' להשגיח על

2. אורות ישראל פרק ד', סעיף ג'.

3. אגרות הראי"ה ח"א, רסז.

הכשרות. יהי נועם ד' עליכם, ויצוה עליכם את ברכתו סלה, כנפשכם היקרה ונפש אוהבכם הנאמן מצפה רוממות קרנכם על אדמת קדשנו, הק' אברהם יצחק ה"ק".

הגם שמרן הראי"ה זצ"ל מסכים עם דרישתו של אותו אדם לבירור חוזר בעניינו – בכל זאת בדרך הנהגתו את הציבור בארץ הקודש ובמושבות שמעורבת בהן אוכלוסייה שמרנית יותר ופחות – עיקר הדגש הוא על עצם החזקת הכשרות שהרב רואה בה את מקור הברכה ליישוב ארץ ישראל.

2. התמודדות עם בעיות כשרות

בעקבות עדות ששמע הרב על הפקרות בנושא שמירת היין של חברת 'כרמל' ממגע גויים, במהלך הובלה שלו באונייה לאודסה שבטורקיה, הרב פונה נחרצות לזאב גלוסקין, שהיה אחד ממייסדי חברת 'כרמל' שעסקה בשיווק היין של המושבות העבריות החדשות⁴:

ב"ה עה"ק יפו ת"ו, ז"ך שבט תרע"ן.

אדון חביב ומאד נעלה מר זאב גלוסקין נ"י, שלי וברכה.

הגיעני מכתב מאיש ווארשא, שישב על האני' ההולכת לאדעסס, בשבוע פרשה יתרו העבר, בו כתובה קובלנא על **כשרות** היין דראל"צ, באשר חביתן נכרי תקן את החביות המקולקלות, והגויים שבאני' שתו מן היין הכשר שלנו. למקרא המכתב חשכו עיני. מה זה הי' לנו. בלב מלא דאבון הנני כותב לכבודו, שמהר יראה נא לתקן את המעוות, ויתן צו שלא יהיו עוד שום נכרי לגשת לתיקון החביות של היין הכשר. **והגורם לזה, אם בעצלותו או בקלות דעתו, מוכרח הוא להקנס**, כפי מה ששמעתי אשם בזה האקספדיטר. ידע נא כבודו, שמקרה איום זה א"א לעבור עליו בשתיקה. והננו צריכים לחקור ג"כ איך לתקן את העבר, בין מה שנוגע לד"ת ובין מה שנוגע להסיר לעז מכשרות היין.

ככבוד וברכה נאמנה. הק' אברהם יצחק ה"ק.

אגרות דומות שלח הרב לרב יוסף הלוי ולמנהלי חברת 'כרמל' באודסה.

שוב אנחנו רואים איך הרב מתייחס לאיסור שהוא מדברי חכמים, שהרי לא מזכיר כאן על מקרה של יין נסך ממש, אלא על איסור דרבנן של 'סתם יינם'⁵. בכל זאת הרב כותב

4. אגרות הראיה ח"א רסט.

5. איסור של מגע גוי ביין גם אם הוא אינו מתכוון לנסכו לעבודה זרה.

על זה "שמקרה איום זה א"א לעבור עליו בשתיקה", ורואה אף צורך ש-"הגורם לזה, אם בעצלותו או בקלות דעתו, מוכרח הוא להקנס". גם באיסור שהוא לכאורה 'קל' יותר, הרב לא מתפשר ולא חוסך לא במילים חמורות ולא באכיפה יעילה של מערכת הכשרות.

3. התמודדות עם פרצות בדת

בתאריך כ"ה בניסן תרפ"ט נשלח מכתב נחרץ מטעם הרבנות הראשית למנהלת 'תנובה' בעקבות מידע שנחשף ולפיו בחלק מהמשקים שמהם מגיע החלב ישנן נבלות וטרפות במטבח, ומכאן שאין אפשרות לסמוך על כשרות החלב המגיע ממקומות אלה. במכתב מאיים מרן הראי"ה זצ"ל שהרבנות תפסול את כל החלב המשווק ע"י 'תנובה'! הרב נתן אולטימטום של שבועיים ובו צריכה חברת 'תנובה' להודיע למשקים שמהם היא מקבלת את החלב שהיא לא תקבל חלב ממשק שיהיו במטבח טרפות ונבלות.

"בין המשקים בתנובה ומספקים חלב נמצאים לצערנו כאלו שהמטבחים שלהם הם נבלות וטרפות באופן שאי אפשר לסמוך על המשקים האלה בנוגע לכשרות. כדי שנוכל מצד אחד לחזק ידכם בהפצת התוצרת המשקים העבריים מבלי להיות נאלצים נגד רצוננו לפרסם אסור על התוצרת תנובה וכדי לתת מצד אחד את האפשרות להמשקים לא הכשרים להסתדר במטבחים כשרים הננו לבקשכם שהואילו להודיע לכל המשקים המקושרים עמכם שבעוד שבועיים מהיום לא תוסיפו לקבל לתנובה בשום אופן כל חלב ותוצרת חלב מספקים כאלה שהמטבח שלהם הוא טרפה, למען לא לפגוע במקרה זה באסור שיפורסם מצד הרבנות הראשית לישראל על תנובה בכל ארץ ישראל".⁶

4. כשרות ושבת

באיגרת לחברת 'תנובה'⁷ מתאריך ד' סיוון תרפ"ט מחה הרב על קיומה של חגיגה לקראת שבועות בשם "חג הביכורים", שיהיה בה חילול שבת בפרהסיה, הרב לא נמנע מלקשור קשר אמיץ בין שמירת השבת ובין מתן הכשרות:

"בית הדין דן על דבר חילול השבת בפרהסיה וביד רמה העומד לצאת ע"י החגיגה הנקראת בשם 'חג הביכורים' שקבעוה השתא ליום השבת, אי אפשר לעבור על פרצה נוראה זאת בשתיקה באופן שאם תצא לפועל תוכרח הרבנות הראשית לא"י לסלק את ההשגחה הדתית מעל הענבים הבאים מכל הקבוצות

6. קטלוג ארכיון המדינה, הרבנות הראשית לישראל, תיק מספר 8561/5, עמ' 210-214. להרחבה בנושא עיין בספר "להכות שורש: הראי"ה קוק והקרבן הקיימת לישראל" עמ' 90-97.

7. בעבר עסקה חברת 'תנובה' בריכוז כלל התוצרת החקלאית של המשקים, ולא עסקה רק בשיווק חלב ובשר.

שתשתתפנה בזה ולפרסם לקהל החרדי שאין האחריות על התרומ"ע וערלה על הענבים הללו עלינו, בתקווה למנוע בעד הפרצה ועם זה בעד ההפסד של יכול הענבים האלו להקדים ולהודיעכם את הזכר בבקשה להתערב בדבר ולדחות את החגיגה ליום של חול".⁸

5. כשרות הגבינות

בשנת תרפ"ג נשאל מרן הראי"ה זצ"ל על ידי רבה של צפת דאז, הרב אברהם לייב זילברמן האם אפשר לסמוך על כשרותן של גבינות מיובאות מהולנד שידוע שנהוג לאוכלן אף ללא הכשר. במכתב התגובה כותב הרב⁹:

...אבל גבינות המובאות משם, מבלי- הכשר, לא סמכין אמה שנהגו לאכלם, כי **יתכן שמפני אי-הידיעה או הפקירותא, נתפשטה אכילתם בהרבה מקומות, ואין לסמוך על זה.** כי אם כשיש הכשר על הגבינות, מרבנים מפורסמים.

6. כשרות בבתי חולים

בתאריך ל' סיוון תרפ"ז נשלח מכתב מטעם הרבנות הראשית לקופ"ח כללית תל אביב ובו נכתב **שבית החולים בעין חרוד אינו כשר ויש בכך משום עוול ועושק כלפי החולים** הרוצים מקום כשר ונזקקים לשירותי בית החולים. במכתב זורשת הרבנות בכל תוקף שהדבר יתוקן מיידית ושהמטבח יתנהל ע"פ הדת היהודית:

"הוגשה לפנינו תלונה חזקה מכמה תושבים בעמק על דבר מצב המטבח בבית החולים של עין חרוד שמתנהל שלא בכשרות וחוך מהפרצה הדתית שיש כאן הרי זה עול גדול ועושק כלפי הרבה חולים מיושבי העמק שבמקרה של מחלה הם נמקים בבתיהם הדלים ובעריהם מפני שאינם יכולים להרשות לעצמם להיכנס לבית החולים הזה שהאוכל שלו איננו כשר... הננו מבקשים שתמלאו בלי שום דיחוי את דרישתנו המוכרחים שא"א לדחותה ולאחרה כלל, והננו מחכים לתשובתכם הרצויה".¹⁰

7. שבת

מרן הראי"ה זצ"ל עסק רבות במלחמה על שמירת השבת במרחב הציבורי. נביא להלן

8. קטלוג ארכיון המדינה, הרבנות הראשית לישראל, תיק מספר 8561/5, עמ' 204.

9. אגרות הראיה ח"ג א'קנג.

10. שם, עמ' 271.

כמה דוגמאות למאבקים מעין אלה:¹¹

מה דעת הרב קוק על חילול שבת בפרהסייה?

הרב כותב למנהל התיאטרון 'ציון-אביב' שיש במכירת הכרטיסים משום חילול שבת, משום שהיא נעשתה בשבת עצמה – לקראת ההצגות במוצאי שבת, והוא דורש בשם הרבנות לתקן מחדל זה:

ה' אלול תר"ץ – "הננו לחזור ולעורר את תשומת לבך לזה שהכרטיסים להצגות של מוצאי שבת נמכרים זמן רב קודם שקיעת החמה ביום השבת קודש. **דבר זה הוא חלול ש"ק בפרהסיא ובפומביות, אנו מבקשים ודורשים להפסיק את הדבר הזה מיד** ולסדר שהכרטיסים לא ימכרו קודם צאת הכוכבים במוצש"ק ולא לגרום לידי חילול השם".

הרב כתב מכתב להתאחדות הנהגים 'חץ' על שבחברה קורה שהנהגים נאלצים לחלל שבת בנסיעה. הרב מוחה על כך וכן מזהיר בהשלכות שתהיינה כשיודיע זאת בציבור:

כ"ה שבט תר"ץ – "הננו בזה מתכבדים להודיע לכ' שהסכמנו להזהירם שיחדלו מלהנהיג את המכוניות שלהם ביום ש"ק. החלול הגדול של שם שמים ועם ישראל שבא ע"י חלול שבת בפרהסיא הוא נורא מאד. אם לא הפסיקו את הפעולה המעליבה הזאת נהיה מוכרחים להתאמץ ולהודיע ברבים ששום יהודי חרד לא יסע עמכם גם בכל ימי השבוע. אנחנו מקווים שתשימו לב למכאוב לבבנו ומכאוב הכלל כולו ועלבוננו, והתקנו את הדבר על להבא שלא יהיה אצלכם עוד שום חלול שבת קודש".

מכתב לחברת 'המקשר בע"מ' על חילול שבת אצלם:

כ"ח תשרי תרצ"ב – "חברתכם היא מוחזקת ועומדת בתור שומרת קדושת השבת, והנה **לצערנו נשמעו בזמן האחרון קובלנות כי היו אצלכם מקרים של חלול ש"ק בכניסתו וביציאתו**, הננו אפוא להעיר את תשומת לבכם להחזיר במצב לאיתנו ושקדושת השבת תשמר אצלכם בדיוק כאשר באמנה אתכם **ושראוי לחברה יהודית נאמנה**".

מכתב לוועד שכונת תלפיות על שרכב השכונה מחלל שבת בפרהסייה ופוגע בקדושת

11. כל הדוגמאות נמצאות בקטלוג ארכיון המדינה, הרבנות הראשית לישראל, תיק מספר 8561/5 באזור עמ' 200 והלאה.

השבת:

כ' אב תרפ"ז – "מודיעים אותנו כי האוטו שבין שכונתכם ושער יפו הולך ובא בשבת זה איזה כמה שבועות. מלבד חלול השבת בפרהסיה והמכשול שבדבר הרי זה חלול השם גדול מכיוון שהאוטו נושא עליו בעליל את שם שכונתכם הנכבדה. אנו מעוררים את תשומת לבכם לדבר זה בבטחון שכי' תועילו להזדרז ולמנוע בכל האמצעים שבידכם את האוטו הזה מלנסוע בשבת קודש".

כ"ז חשוון תרפ"ח – מכתב למנהל הכללי של דואר ישראל על שבראשון לציון סניף הדואר פתוח ביום שישי עד השעה 17:00, לאחר כניסתה של השבת. במכתב קריאה לסגור את הסניף לפני כניסת השבת, לא יאוחר מהשעה 16:00.

להלן מכתב להנהלת 'תנובה' על חילול השבת בהובלת החלב ודרישתה המיידית של הרבנות לתקן זאת:

כ"ב אדר תרפ"ט – "מודיעים אותנו ע"ד **חילול השבת בפרהסיה שפרץ בהובלת החלב** מקבוצות ומושבי העמק, כמו נהלל ל'תנובה' בחיפה והאוטומובילים המביאים את החלב מהמושבים האלה הולכים עם החלב ושבים עם הכלים הריקים בשבת קודש בריש גלי כבימות החול.

"כדי למנוע בעד הפרצה הנוראה הזאת הננו מבקשים מכתר"ה להתרות בהנהלת תנובה בחיפה גם בשמנו שאם במשך שבוע מיום קבלת ההתראה לא יסודר הדבר באופן שחלול השבת בפרהסיה יופסק לגמרי בהמצאת תוצרת החלב לחיפה נהיה נאלצים להכריז אסור על כל התוצרת חלב של תנובה בחיפה ולזון גם ע"ד התפשטות האסור על סניפי תנובה בתל אביב וירושלים. הננו מחכים לתשובתכם בהקדם".

8. הדרכת הציבור לכתחילה

הרב לא עוסק רק בעניינים כלליים ורעיוניים, אלא יורד להזדרכת הציבור בפרטי הפרטים של הלכות הכשרות הרלוונטיות לאותו הזמן והמקום. בקובץ הנחיות כלליות מאת הרב, בשנים הראשונות לכהונתו כרבה של יפו והמושבות, הרב מורה על זהירות בנושאים הלכתיים שונים ובין השאר בכשרות המאכלים כגון גבינה וחלב של גויים, וזהירות מחומרי גלם לא כשרים המצויים בסבונים¹²:

12. אגרות הראייה ח"ב נוספות *א.

- א. להזהר מגבינה של נכרים, ולא לקנות גבינה כ"א ממי שמוחזק בכשרות שידע בבירור שהוא של ישראל, ואין לסמוך על החותם "כשר", שנדפס על הגבינות עצמן, כ"א ע"י כתב-הכשר בחתימת יד ישראל כשר.
- ב. להזהר מחלב של נכרים ועל אחינו בית ישראל מוכרי החלב תהיה אם ירצה ה' השגחה שישמרו **כשרות** החלב כדין תורתנו הקדושה.
- ג. גם זאת שמעתי, כאשר נמצא פה בורית¹³ (זייפע) מוחזקת בכשרות, ומטהרים¹⁴ בה כלי סעודה, אמנם מפני ההרגל לנקות את הכלים בבורית נתפרץ הדבר אצל כמה אנשים, ואינם מקפידים שוב לחלק בין בורית כשרה לסתם בורית. ע"כ ידעו נא אחינו היקרים שלא להשתמש להדחת כלי סעודה כי אם באותה הבורית הידועה בבירור שנעשה בכשרות".

9. גישתו הכללית של מרן הראי"ה זצ"ל לכשרות המאכלים

מתוך אוצרות הראי"ה¹⁵:

- "ויש נרגנים הסבורים שהרב היה מן המקילים הגדולים בפסקי ההלכה. הללו מוכיחים בכך שלא למדו בספריו ואינם מכירים את זה שמדובר בו. להלן לקט במקצת מחומרתי:
- א. הרב אוסר חליבה לתוך אוכלין, ואינו מסכים להתיר על גבי קרקע (אורח משפט, עמ' עב, עג, קפו עיי"ש לשונו).
- ב. למיגדר מילתא, יש למנוע שחיטה ע"י שוחט שבניו הסמוכים על שולחנו מחללים את השבת (דעת כהן, עמ' טו).
- ג. 'דרכי שלום' אינו מהוה נימוק לסטיה מקיום מדוקדק של ההלכה (דעת כהן, עמ' שפד).
- ד. הראי"ה מתנגד לתת הכשר **כשרות** למלון של מחללי שבת, כדי לא להחזיק בידם (דעת כהן, סוף סימן ס).

ככל הנראה ניתן להביא עוד מקורות רבים **לברור מאליו** – נאמנותו המוחלטת של מרן הראי"ה זצ"ל לכל פרט מפרטי ההלכה ובכללם לענייני הכשרות והשבת. בכלל נאמנות

13. סבון.

14. מנקים.

15. חלק א' - תולדות הרב, יט.

זו, הקפדה יתרה על אכיפה יעילה במקרים של הונאה בכשרות (כולל הפעלת סנקציה כשרותית במקרה של חילול שבת), התראה מראש על בעיות אפשריות וכינון נהלים יעילים לשמירה על מערכת כשרות ארצית. נזכה ללכת לאורו של בעל האורות גם בנושאים מעשיים-הלכתיים אלו.